

2008 Küresel Ekonomik Krizi ve Kafkasya -Orta Asya Türk Diasporası¹

Atakan DURMAZ²
Adem KALÇA³

Öz

Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayan ve bütün dünyayı sarsan küresel ekonomik kriz az ya da çok bütün ekonomileri etkilemiştir. Dünya sahnesine geç adım atan, sahip olduğu zenginlikleri ekonomik kalkınmalarında kullanmada sıkıntı çeken Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri de bu krizden payına düşeni almıştır. Bölgenin sahip olduğu yapısal sorunlara(ekonomik, sosyal, siyasal vb.) bir de ekonomik krizin eklenmesi son zamanlarda yakalanan büyüme trendine olumsuz etkiler yapmıştır. Ancak krizin en büyük etkisi bölge ülkelerinin diasporaları üzerine olmuştur. Kazakistan dışında bölgenin diğer ülkelerinin GSMH'lerinde diasporalardan gelen dövizler önemli bir yer tutmaktadır. Ancak krizin diasporaların bulunduğu ülkeleri etkilemesiyle birlikte gelir kaybı hatta iş kaybı diaspora kaynaklarına önemli sekte vurmuştur. Özellikle Rusya ve Kazakistan krizin etkisini en şiddetli hissettirdiği dönemde iç politikaları gereği göçmen işçilere bir takım yaptırımlar uygulamıştır. Bu yaptırımlar da diasporanın önemli gelir kaybı yaşamasına neden olmuştur. Dahası birçok göçmen ana yurduna dönmeye zorlanmış bu da göçmenlerin anavatanında zaten var olan işsizliğin daha da artmasına neden olmuştur. Bu çalışmanın amacı; Küresel krizin diaspora kaynaklarına yapmış olduğu etki çerçevesinde bölge ülkelerinin bu dönemden ne kadar etkilendiğini ortaya koymak ve gelecek için alınabilecek önlemleri göz önüne sermektir.

Anahtar kelimeler: *küresel kriz, yabancı sermaye, Türk diasporası, küreselleşme*

¹ Bu makale 15-17 Ekim 2010 tarihinde Bakü'de düzenlenen *III. International Conference on Caucasus and Central Asia in the Globalization Process* isimli konferansta sunulan "2008 Küresel Ekonomik Krizi ve Kafkasya -Orta Asya Türk Diasporası" adlı bildirin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

² Bayburt Üniversitesi, İİBF Bölümü Araştırma Görevlisi, adurmaz@bayburt.edu.tr

³ Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, akalca@ktu.edu.tr

2008 Global Economic Crisis and the Caucasus-Central Asia Turkish Diaspora

Abstract

The economic crisis that started in the US and shook the whole world has affected all economies in some degree. The Central-Asian and Caucasian countries newly arising at world scene and having problems in developing and making use of the wealth they own have got their share of the crises. The economic crises, in addition to the structural (economic, social, political etc.) problems of the region, have had negative effects on the recent growth trend. However, the strongest effect of the crises has been on the Diasporas of the countries in the region. The exchanges from Diasporas take an importance place in the GNPs of the region's countries except from Kazakhstan. After all, the loss of income and job has disrupted Diaspora sources highly by the effect of the crises on the countries containing their Diasporas. During the period in which the crises mostly took its affect, especially Russia and Kazakhstan have imposed some sanctions over the migrant workers within their domestic policy. These sanctions have caused the Diaspora to have great income loss. Also, many migrants have been forced to turn back to their home countries, and this has led the already existing unemployment of those countries to rise up. The aim of this study is to present the extent to which the countries in the region are affected by this period and to state the precautions to be taken for the future in the scope of the crisis's effect on the Diaspora.

Keywords: *global crisis, Turkish diaspora, globalization, foreign capital*

1. Giriş

Dünyanın hızla birbirine yaklaştığı ve sınırların sadece yazılı belgelerde kaldığı bu yüzyılda, ülkelerin birbirlerine bu denli yakın olmaları dünya ekonomisi üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkilere neden olmaktadır. Dünyanın yaşamış olduğu son ekonomik kriz bunun en önemli örneklerinden biridir. Kriz bütün dünyaya yayılmış ve domino etkisiyle ülkeleri az ya da çok etkilemiştir. Ekonomik kriz bazı ülkeleri sadece makro ekonomik değişkenlere yapmış olduğu etki ile değil ve aynı zamanda diğer ülkelerde yaşayan diasporalar kanalıyla da etkilemiştir.

Kafkasya ve Orta Asya bölgesinde yer alan devletlere bakıldığında devletlerin yeni yeni düzen kurmaya başladığı ve dolayısıyla ekonomik anlamda oldukça zayıf durumda oldukları görülmektedir. Bu yüzden de ülke vatandaşları yaşamlarını sürdürebilmek için çevrelerinde bulunan ve kendilerine göre nispeten daha gelişmiş ülkelere yönelmişlerdir. Bu şekilde kazanılan gelirler anavatanları olan ülkelerin ekonomisi açısından da son derece önemli bir hale gelmiştir. Söz gelimi 2008 verilerine bakıldığında diaspora tarafından yollanan paralar Tacikistan GSMH'nin yarısını, Kırgızistan GSMH'nin dörtte birini ve Özbekistan GSMH'nin sekizde birini oluşturmaktadır. Dünyanın içinde bulunduğu kriz ortamı tıpkı diğer ülkeleri olduğu gibi bu bölgenin ülkelerini de etkilemiştir ancak bu etkileri azaltabilmenin yollarından birinin de sahip oldukları diasporalara daha sıkı sarılmak olduğu görülmektedir. Bu yolla kriz daha hafif şekilde atlatılabilmektedir.

Bu makalenin amacı, küreselleşme olgusu çerçevesinde küresel ekonomik krizi irdelemek ve krizin Kafkasya ve Orta Asya ülkelerine etkilerini araştırmak, geleceğe yönelik uygulanabilecek önerilerde bulunmaktır.

2. Küreselleşme

Dünyada medyana gelen makro değişmeler, özellikle 1970'lerden sonra ekonomik ve siyasal hayatta sınır tanımaksızın bütün toplumları etkilemiştir. Kitle iletişim araçlarında meydana gelen gelişmeler de bu etkileşimin şiddetini artırmıştır. Küreselleşmenin 1970'li yıllardan sonra hız kazandığı, iletişim ve bilgi teknolojileri alanında meydana gelen gelişmelerle birlikte dünyanın giderek tek bir pazar haline dönüştüğü görülmektedir.⁴ 1980'lerden itibaren çok taraflı ticaret sisteminin uluslararası ticareti

⁴ Yeldan Erinç, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*, İstanbul, 2008, s. 14.

serbestleştirmesi dünyada ticaret hacminin artmasına yol açmıştır. Serbest piyasa ekonomisi kavramı giderek daha fazla benimsenmeye başlamış; mal, sermaye, hizmet ve işgücünün ülkeler arasında serbest dolaşımını sağlayan düzenlemeler ağırlık kazanmış; teknolojik gelişmenin sunduğu yeni olanaklar ülkeler arasındaki sınırları daha az belirgin hale getirmeye başlamıştır. Dünyada ekonomik, siyasal ve kültürel boyutta iç içe geçmiş, küresel bir toplum oluşmuştur.⁵

Her akım, her düşünür 'küreselleşme' olgusunu kendi bakış açısından değerlendirdiği için ortak bir tanımlama yapmak söz konusu değildir. Örneğin; Yeldan küreselleşmeyi; "ulusal ekonomilerin dünya piyasalarıyla eklenmesi ve bütün iktisadi karar süreçlerinin giderek dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmesi"⁶ şeklinde tanımlarken, Archer "endüstriyel genişlemeye ve kitle iletişim araçlarının gelişmesine paralel olarak, siyasal, kültürel ve ekonomik düzeydeki toplumsal ilişkilerin bütün dünyaya yayılması" olarak tanımlamaktadır.⁷

Birçok ekonomist sermaye hareketlerinin serbestleşmesinin küreselleşme olgusunun temelini oluşturduğunu düşünür. Bunun nedeni sermaye hareketlerinin serbestleşmesinin diğer üretim faktörlerinin serbestleşmesinden farklı sonuçlar vermesidir. Türlerine göre farklılıklar göstermelerine rağmen genel olarak sermaye hareketleri anlık değişiklikler gösterebilmektedir. Dolayısıyla diğer faktör hareketlerine nazaran küresel anlamda kriz yaratmaya daha müsaittir. Üstelik teknolojinin gelişmesiyle birlikte sermaye hareketleri daha kısa sürede çok daha büyük mesafeleri etkilemektedir. Bu da olası bir panik durumunda çok kısa sürede birçok ülkenin etkilenmesi anlamına gelmektedir. 2008 yılında yaşanan kriz bu durumun bir örneğidir.

3. Küresel Kriz

Kriz, çeşitli bilim dallarında ve günlük hayatta sıklıkla kullanılan kavramlardan biridir. Yunanca krisis' kelimesinden türeyen kelime sosyal bilimlerde 'buhran' ve 'bunalım' kelimeleriyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

⁵ Richard W. Butler, Stephen W. Boyd, "Management Ecotourism: An Opportunity Spectrum Approach", *Tourism Management*, Vol. 17, No. 8, 1996. p. 16.

⁶ Ibid, p. 3.

⁷ M. S. Archer, "Sociology for One World: Unity and Diversity", *International Sociology*, Vol. 6, No. 2, 1991, p. 3.

Herhangi bir durumu kriz olarak adlandırmak çok da kolay değildir. Ekonomik anlamda bir durumun kriz olarak nitelendirilebilmesi için bir takım özellikleri bünyesinde barındırıyor olması gerekmektedir. Bu özellikler şu şekilde sıralanabilir:⁸

- Kriz, önceden bilinmeyen ya da öngörülmemen bazı gelişmelerin; makro düzeyde devlet; mikro düzeyde ise firmaları ciddi olarak etkileyecek sonuçlar ortaya çıkarmasıdır. Beklenmedik bir anda aniden ortaya çıkan olumsuz gelişmeleri kriz olarak adlandırmak doğrudur.

- Kriz, kişiler ve organizasyonlar için hem bir tehlike ve tehdit oluşturması, hem de yeni fırsatlar yaratmasıdır. Bu anlamda kriz sanıldığı gibi tamamen negatif özellikte bir kavram değildir.

- Krizler uzun ya da kısa süreli olabilir. Krizlerin organizasyonlar üzerindeki etkisinin kısa ya da uzun sürmesi, organizasyonun krize karşı koyabilecek tedbirleri zamanında alıp almamasına ve bunları uygulamasına bağlıdır. Ayrıca krizlerin bazı durumlarda yayılma etkisi gösterdiği de söylenebilir. Herhangi bir sektörde yaşanan kriz, bu sektörle ileri ve geri bağlantısı olan diğer sektörleri etkiler.

2008 yılının eylül ayında ABD’de patlak veren ve daha sonra bütün dünyayı saran küresel ekonomik krizin kökeninde, oluşan büyük gayrimenkul ve kredi balonu yer almaktadır.⁹ ABD’deki mortgage piyasasının düşük kaliteli (subprime) müşterilere yönelmesiyle bu tip müşterilere açılan kredilerin hacmi 1,5 trilyon dolara kadar yükselmiştir. Ancak FED’in ardı ardına faiz artırımına gitmesi ve bununla birlikte konut fiyatlarının düşüşe geçmesi düşük kaliteli konut (subprime mortgage) kredilerinin geri ödenmemeye başlamasına sebep olmuştur. Ancak krizin daha da büyümesinin altında yatan sebep kredilerin türev ürünler adı verilen finansal araçlar kullanılarak çok hızlı bir şekilde el değiştirmesinden kaynaklanmıştır. Türev ürün, şirketlerin başka işlemlerden doğan risklerini alışverişe konu edebilmelerini sağlayan sözleşmelerdir.¹⁰ Bu türev ürünlerin çoğalarak devam etmesi sonucunda bu ürünlerin toplandığı büyük bankalar risk altına girmişlerdir. Sonunda büyük bankalarda iflaslar açıklanmaya başlamış ve dünyayı saran kriz ortaya çıkmıştır.

⁸ Help Your Customers Find You With These Network Marketing Tips (<http://www.jas-khazar.org/2009-12-1>), Erişim: 25.10.2013.

⁹ Mahfi Eğilmez, *Küresel Finans Krizi; Piyasa Sisteminin Eleştirisi*, İstanbul, 2010, s. 66.

¹⁰ Age, s. 67.

Bu durum, ABD ekonomisinin son yıllarda S.O.S verdiği makroekonomik göstergelere bakıldığında da göze çarpmaktadır. Örneğin ABD, tarihin en büyük cari açığını vermiştir. Bu açığı gidermek için de piyasadan yüklü miktarda fon talebinde bulunmuştu. ABD’li şirketler Çin’e sermaye ve teknolojilerini götürerek buradaki ucuz emekle birleştirip üretimi bu ülkede gerçekleştiriyorlardı. Üretilen ürünleri de ağırlıklı olarak ABD ve Avrupa pazarlarında satıyorlar ve elde ettikleri gelirleri de ABD Hazine tahvillerine yatırıyorlardı. Yani ABD’nin cari açığı da kısa dönem araçlarla giderilmeye çalışılıyordu. Kısacası dış denge de bir balon üzerine oturmuştu. Bütün bu durumlara ek olarak petrol, gıda ve metal fiyatlarındaki artışlar, oluşan kötümser havaya olumsuz beklentiler eklemiştir.

Kriz, sadece ABD ve diğer gelişmiş ülkelerde değil gelişmekte olan ülkeler üzerinde de önemli etkiler yapmıştır. En başta bu ülkelere yönelen ve ülkelerin gelişmelerinde önemli bir yeri olan yabancı sermaye akımlarında hızlı bir azalma olmuştur. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin ihracatları da bütün dünyada meydana gelen talep azalmasından nasibini alarak ciddi boyutlarda azalmıştır. İhracatın azalması dış ticaret gelirlerinin azalmasına ve ülke ekonomisinin küçülmesine neden olmuştur. Piyasalardaki bu daralmalar petrol ve metal fiyatlarına yansımış, fiyatlarda büyük düşüşler meydana gelmiş; bu da artı bir deflasyonist etki yaratmıştır.¹¹

Kriz, para piyasalarında meydana gelen likidite kıtlığı ile başlamış ancak kıtlığın sebebi, artan fiyatlar yüzünden değil konuta olan talebin artması yüzünden olmuştur. Türev ürünlere en çok sahip bankaların olası kayıplarını karşılayamayacak olmasının anlaşılmasıyla birlikte kriz, ödeme gücü krizine dönüşmüştür. Krizin hisse senedi piyasalarında da hissedilmeye başlanmasıyla bankaların hisse senetlerin hızla düşmesi krizin daha da derinleşmesine neden olmuştur.¹²

Likiditenin azalması ve ödeme gücünün tehlikeli boyutlara ulaşması sebebiyle bankalar açmış oldukları kredilerde ciddi kısıtlamalara gitmişlerdir. Kredilerde uygulanan kısıtlamalar büyük şirketlerle küçük ve orta ölçekli işletmelerin, kendi giderlerini karşılamada büyük zorluklar yaşamalarına sebep olmuştur. Bu yüzden üretim kısılmış ve stokların eritilmesine başlanmış, üretimin düşürülmesiyle birlikte işçi çıkarmalarına başlanmıştır. Bu durum da tüketimin azaltılmasına sebep olmuştur. Tüketim

¹¹ Age, s. 69.

¹² Lapavitsas Costas, *Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi*, İstanbul, 2009, s. 13.

talebinin hızla azalması yurt içi talebi etkilediği kadar yurt dışı talebi de etkilemiş ve ihracatçı ülkelere büyük darbe vurmuştur. Üretim 2008'in sonu ve 2009'un başında bütün dünyada büyük bir hızla gerilemiştir. ABD'de başlayan kriz bütün dünyayı sararak küresel bir durgunluğa dönüşmüştür.¹³

Kriz konusunda görüşlerini sunan ekonomistler krizin nedenlerini ve etkilerini farklı açılardan değerlendirmeye çalışsalar da sonuçları noktasında ortak bir paydada buluşmuşlardır. Buna göre, kriz ihracatçı ülkeleri daha fazla etkilemiş, gelişmekte olan ülkelere krizden daha çok yabancı sermaye kanalının kesintiye uğraması yoluyla etkilenmişlerdir.

SSCB'nin dağılmasıyla birçok devletin kurulduğu Orta Asya ve Kafkasya bölgesi gerek jeopolitik önemi gerekse sahip olduğu doğal kaynaklar nedeniyle özellikle son zamanlarda gelişmiş ülkelerin gözdesi haline gelmiştir. Bölgedeki petrol ve doğal gaz yatakları son yıllarda artan bir hızla yabancı yatırımcıları bu bölgeye çekmektedir. Ancak yaşanan küresel kriz bölge ülkelerini de etkilemiştir. Krizin bölge ülkelerine nasıl bir etki yaptığı ve etkisini azaltmak için alınabilecek önlemler bundan sonraki kısımlarda ele alınmaya çalışılacaktır.

4. Küresel Krizin Kafkasya ve Orta Asya Ülkelerine Etkileri

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan, 2000'li yıllardan itibaren hızlı bir büyüme göstermişlerdir. 2007 yılında ortalama %7,6 büyüyen bölge 2008 yılında da ortalama %4,7 büyüyerek en üst seviyeye ulaşmış, ancak yaşanan küresel kriz yüzünden 2009 yılında büyüme oranları düşmüştür (Tablo 2). Enflasyon oranlarında hafif artışlar (Tablo 4) gerçekleşmiş ve cari işlemler dengesi Kazakistan ve Türkmenistan'da açık vermiş, diğer ülkelerde ise cari işlemler fazlalığı azalma eğilimine girmiştir (Tablo 3). Yaşanan kriz, bölge genelinde enflasyon oranlarında hafif bir artışa ve istihdamda ise düşüşe neden olmuştur. Bunun yanı sıra krizin etkisini azaltmak için finansal ve reel piyasalara yapılan mali destekler kamu harcamalarını artırmıştır. Buna karşın olumsuz ekonomik koşullar nedeniyle vergi gelirlerinde bir azalma meydana gelmiştir. Kamu harcamalarındaki artışa karşın gelirlerdeki azalma kamu mali dengesini olumsuz etkilemiştir.¹⁴

¹³ Age, s. 13.

¹⁴ Naci Yılmaz ve Bora Selçuk, "Küresel Kriz Sonrası Orta Asya ve Kafkasya Bölgesi Ekonomileri", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 3, s. 118.

Küresel krize karşın bu ülkelere yabancı sermaye girişleri devam etmiştir. 2009 yılı itibariyle Azerbaycan'a yaklaşık 9 milyon, Kazakistan'a 72 milyon, Kırgızistan'a 1 milyon, Türkmenistan'a 6 milyon ve Özbekistan'a 4 milyon dolarlık toplam yabancı sermaye yatırımı yapılmıştır. Bu yatırımlar, genel olarak gelişmiş ülkeler tarafından gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'a yönelik yatırımlar ise ağırlıklı olarak petrol ve doğal gaza olmuştur.¹⁵

Küresel krizin etkilerinin derinleşmesinde en önemli etken, çoğu petrol, doğal gaz ve maden ihracatçısı olan bölge ülkelerinde bu hammaddelerin fiyatlarında gerileme ile yaşanan gelir kaybıdır. Yurtdışında çalışanların bölge ekonomisi açısından önemli bir kaynak olarak görebileceğimiz işçi dövizleri devam etmiş ve ekonomilerde rahatlama sağlamıştır. Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan gibi enerji ihracatçısı ülkelerin daha önce sağladıkları kaynakları iyi kullanmaları krizin olumsuzluklarını bu dönemde azaltmıştır. Kısaca süre gelen iyileşmenin arka planında bu ülkelerin sahip oldukları tabii kaynaklar vardır.¹⁶

Dünya Bankası Avrupa ve Orta Asya'dan sorumlu Başkan Yardımcısı Philippe Le Houérou, krizin etkilerini ve çözüm önerilerini şöyle açıklıyor:

“Küresel mali ve ekonomik kriz, gelişmekte olan Avrupa ve Orta Asya ülkelerinin çoğunda kelimenin tam anlamıyla evleri vurdu. Mali kriz olarak başlayan durum toplumsal ve insani bir kriz haline geldi. Küresel kriz, insanların satın alma güçlerini azaltarak bölge halklarını zaten zayıflatmış olan gıda ve akaryakıt krizlerinin hemen ardından patlak verdi. Bugün, artmakta olan yoksulluk ve işsizlik, aileleri yoksulluğa itmekte ve zaten yoksul olan insanlar için durumu daha da zorlaştırmaktadır.”

Yıllarca gelişmekte olan Avrupa ve Orta Asya ülkeleri yüksek viteste ilerlemişti. Ancak küresel kriz ve dış özel sermaye akışlarının kuruması büyüme motorunu durduruyor; birçok ülkenin vites küçültmesine yol açıyor; hatta bazılarının geri vitese geçmesine yol açıyor. Şimdi, bölge hükümetlerinin önündeki görev reformlara hız vermektir. Uluslararası toplumun rolü ise ülkelerin tekrar vites yükseltmesine yardımcı olmaktır. Dünya Bankası için bu, temel olarak desteğimizi hükümetlerin bankacılık sektörünü temiz-

¹⁵ UNCTAD, *World Investment Report 2010*, http://www.unctad.org/Templates/web_flyer.asp?docid=13423&intItemID=5539&lang=1&mode=download, Erişim: 30.08.2010.

¹⁶ Asian Development Bank, *Asian Development Outlook 2010 Update: The Future of Growth in Asia*, Manila, Philippines: Asian Development Bank, p. 93.

leme çabaları üzerinde odaklandırmak anlamına gelmektedir. Böylelikle bankalar büyüme ve istihdam yaratmaları için şirketlere ve işletmelere birer can simidi sağlayabilecektir. Ayrıca hükümetlerin özel sermaye akışlarını çekebilmeleri için iş ortamını iyileştirmelerini, yardımların çalışan ailelere ulaşabilmesi için kamu harcamalarını daha verimli hale getirmelerini ve kilit altyapı yatırımlarını desteklememiz anlamına gelmektedir.”

Görüldüğü gibi Dünya Bankası'nın bölgeden sorumlu yetkilisi krizden çıkış yolu olarak ülkelerin birbirlerine yardım etmeleri gerektiğini savunmaktadır. Ancak bölgenin ekonomik ağırlığının petrol ve doğal gaz gibi ileri teknoloji ve düşük iş gücü gerektiren alanlar olması yabancı yatırımların da daha çok bu alanlara yönelmesi, yapılan yatırımların mevcut sorunları çözmede yeterli olamayacağını göstermektedir.

Aslında küresel krizin doğrudan bölge ekonomisine etki ettiğini söylemek güçtür. Çünkü bölge ülkeleri, krizin yoğun olarak yaşandığı ülkelerle tam anlamıyla bir entegrasyon içerisinde değildirler. Bu yüzden bütün dünyayı saran krizin ilk şoklarının bölge ülkelerini teğet geçtiği söylenebilir. Bu ülkelerin ticari ilişkilerine bakıldığında her ne kadar siyasi olarak yıllar önce bağımsızlıklarını ilan etmiş olsalar da ekonomik olarak bağımlı oldukları Rusya ve bölgedeki nispeten daha gelişmiş ülkeler ön plana çıkmaktadır. Bu ilişkilerden bölge ülkelerinin ekonomik anlamda küreselleşerek dünyaya açılmak yerine bölgeselleşme yolunu tercih ettikleri ya da buna mecbur kaldıkları söylenebilir.

Tablo 1: Orta Asya Ülkelerinin Ana İhracat Kalemleri

Ülkeler	İhracat/GSYH %		Ana İhracat Kalemleri
	2006	2007	
Kazakistan	51	49	Petrol, Mineraller, Demir ve Çelik, Tahıl
Kırgızistan	42	45	Altın, Pamuk
Tacikistan	23	21	Alüminyum, Pamuk
Türkmenistan	72	63	Doğalgaz, Pamuk
Özbekistan	38	40	Doğalgaz, Pamuk, Altın
Azerbaycan	70	65	Doğal Gaz(%90), Pamuk, Makine Teçhizatı

Kaynak: EUCAM, *Policy Brief*, <http://www.ceps.be/category/book-series/eucam-policy-brief-closed-2011>, s. 24, Erişim: 24.10.2013.

Tablo1'de ülkelerin başlıca ihracat kalemleri ve ihracatın GSYİH içerisindeki payı yer almaktadır. Tablodan da anlaşılacağı gibi ihracat

ülke ekonomileri açısından son derece önemlidir. Ancak ihracat kalemlerine bakıldığında istihdam yaratmada son derece sınırlı alanlar oldukları görülmektedir. Bu bölgenin son yıllarda yakalamış olduğu yüksek büyüme trendinin sürdürülebilmesi tamamen doğal kaynakların piyasa fiyatlarıyla ilişkilidir. Örneğin; 2000 yılının başında 1 ons altının 300\$ olduğu altın piyasasında fiyatlar 7 yılda 3 kat artmış ve 2007 yılında 1 ons altın 900\$ seviyelerine ulaşmıştır.¹⁷ Bu durum altın ihracatçısı durumunda olan Özbekistan ve Kırgızistan açısından olumlu bir gelişme olurken, 2000 yılının başında son derece değerli olan alüminyum madeni yeni rezervlerin bulunmasıyla birlikte 2009 yılında hızla değer kaybetmiştir. Bu durumdan alüminyum ihracatçısı olan Tacikistan olumsuz etkilenmiştir.

Görüldüğü gibi bölge ülkeleri ekonomik çeşitliliği yaratmada sorun yaşadıklarından belli kaynaklara bağımlı kalmışlar dolayısıyla bu kaynaklarda yaşanan fiyat dalgalanmaları ekonomi üzerinde derin izler bırakmıştır. Dolayısıyla küresel krizin etkilerini değerlendirirken bölgenin yapısal sorunlarını da göz önünde bulundurmakta fayda vardır.

Bölge ülkelerinin yapısal sorunlarına bakıldığında özellikle enflasyonda meydana gelen artış, tüketime yönelik toplumsal baskıların artması ve bankacılık sektöründeki düşük portföy kalitesi konuları ön plana çıkmaktadır.

Enflasyonla mücadele, gelişmelerin yakından izlenmesini ve mal fiyat şokları ortaya çıkmaya başlarken muhtemelen daha fazla kemer sıkma tedbirlerini zorunlu kılacaktır. Kamu harcamalarının kalitesini artırmaya ve öncelikli kılmaya yönelik çabalar, ülkelerin, en fazla yardıma muhtaç olanları korumak üzere hedef odaklı ve maliyet azaltıcı sosyal güvenlik önlemlerini geliştirmeye ihtiyaç duydukları bir zamanda hayati öneme sahip olacaklardır. Özellikle Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'da bankacılık sisteminin güvenilirliğini sağlamak, kredilerde ve özel yatırımlarda bir iyileşmeyi desteklemeyi zorunlu kılmaktadır. İstihdam yaratılması ve yoksulluğun azaltılması tüm ülkelerde orta dönemde ana hedefler olmaktadır. Kalkınma, yeterli sosyal güvenlik önlemlerine, özel sektörün artan rolüne, ekonomileri doğal kaynaklara bağımlı olmaktan kurtarmaya ve daha büyük bölgesel sinerjiler yaratmaya bağlı olacaktır. Daha fazla saydamlık, yönetim ve kurumsal kalite ile iş ortamını geliştirmek reform gündeminin önemli bir konusudur.¹⁸

¹⁷ EUCAM, *Policy Brief*, <http://www.ceps.be/category/book-series/eucam-policy-brief-closed-2011>, Erişim: 24.10.2013.

¹⁸ IMF, *Regional Economic Outlook: Middle East and Central Asia*, New York USA: IMF Publication, April, 2011, p. 55.

Tablo 2: Orta Asya Ülkelerinin Büyüme Oranları (%)

Ülkeler	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Kazakistan	10,7	8,9	3,2	1,2	7,0	5,9
Türkmenistan	8,2	6,3	14,5	-2,7	4,4	6,1
Özbekistan	7,5	9,5	9,0	8,1	8,5	7,0
Kırgızistan	3,1	8,5	7,6	2,9	-1,4	5,0
Tacikistan	7,0	7,8	7,9	3,9	6,5	5,8
Azerbaycan	34,5	25,0	10,8	9,3	5,0	2,8

Kaynak: IMF, *Regional Economic Outlook: Middle East and Central Asia*, New York USA: IMF Publication, November, 2012, p. 71.

Tablo 2’deki büyüme oranlarına baktığımızda son yıllardaki yüksek büyüme oranları krizle birlikte düşüşe geçmiştir. Hatta Kırgızistan ekonomisi 2009 yılında küçülmüştür. Bu veriler krizin Orta Asya ülkelerini de etkilediğini gözler önüne sermektedir. Ülke ekonomileriyle ilgili sağlıklı verileri elde edebilmek oldukça zor ve yayınlanan verilerin güvenilirliğinin tartışılır olmasından dolayı birçok makroekonomik göstergeye çalışmada yer verilmemiştir.

Ekonomisi petrol ihracatına önemli ölçüde bağlı olan Azerbaycan, 2008 yılına kadar yüksek büyüme hızına sahip olmuş ve 2008 yılında %10,8 büyüme göstermiştir. Azerbaycan’ın son yıllardaki hızlı büyümesi, önemli ölçüde 2008 yılı ortalarına kadar hızla artan petrol fiyatlarından kaynaklanmıştır. Öte yandan petrol fiyatlarındaki düşmenin sonucu petrol gelirlerindeki azalma, küresel krizin etkisini daha da şiddetlendirmiştir. Azerbaycan ise petrol üretimini artırmak suretiyle petrol gelirini artırmış ve 2009 yılında büyüme oranı %9,3 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Azerbaycan, bölgedeki diğer Türk cumhuriyetlerine göre krizden çok daha az etkilenmiştir. Krizin Azerbaycan üzerine etkisi, düşük petrol gelirleri yüzünden olmuştur. Küresel krizin üstesinden gelebilmek için ülkenin uyguladığı para politikalarının ve özel sektöre yönelik desteklerinin olumlu etkileri olmuştur.¹⁹ Petrol fiyatlarındaki düşme nedeniyle, Azerbaycan petrol üretimini artırmış, bu nedenle de cari işlemler dengesi çok fazla etkilenmemiştir. Küresel krize karşın ülkeye yabancı sermaye girişleri, 2008 yılından itibaren artmıştır.

¹⁹ World Bank, *Global Economic Prospects Summer 2010: Regional Annex*, <http://siteresources.worldbank.org/INTGEP2010/Resources/FullReport-GEPSummer2010.pdf>, Erişim: 20.06.2014.

Özbekistan ekonomisi son 10 yılda büyüme eğilimine girmiştir. Özellikle Rusya ve Kazakistan ekonomilerinin ihtiyaç duyduğu iş gücünü karşılayarak ülkesine önemli katkı yapmaktadır. Bazı kaynaklara göre tahminen bir buçuk milyon insan nispeten gelişmiş çevre ülkelerde çalışmaktadır. Bu işçilerin % 70'i Rusya'da, %10-15'i Kazakistan'da çalışmaktadır. Özellikle bu ülkelerde gelişme gösteren inşaat sektörünün ihtiyaç duyduğu işgücünü sağlayan Özbekler Rusya'da çalışan en büyük beşinci göçmen nüfusu oluşturmaktadır.²⁰

Bu işçilerin gelirleri Özbek ekonomisinin gelişmesine büyük katkılar sağlamıştır. 2006 yılının GSMH'sı içerisinde 1,4\$ milyar ile %8,2'lik bir paya sahip olmuştur. Dahası ülke vatandaşlarının refahının da arttığı, tüketim ve tasarruf verilerinden anlaşılmaktadır. Ayrıca ülke vatandaşlarının uluslararası iş gücü piyasasında iş bulması doğum oranlarının yüksek olmasına rağmen ülkenin işsizlik verilerini makul seviyede tutabilmesini sağlamıştır. Ancak 2008 krizinin patlak vermesiyle birlikte işler tersine dönmüş ve bu olumlu hava bir anda kaybolmuştur. Krizin Rusya ve Kazakistan'daki inşaat sektörünü etkilemesiyle birlikte talep edilen iş gücü miktarında önemli bir azalma meydana gelmiştir. Resmi rakamlara göre Güney Kazakistan'da 2007 yılında 46.070 Özbek istihdam edilirken 2008 yılında bu rakam 38.875'e düşmüştür.

Rusya ve Kazakistan krizden daha az hasarla çıkabilmek için bir dizi önlemler almaya başladılar. Rusya 4 Ekim 2009 tarihinde aldığı bir kararla göçmen işçilere %50 gibi bir kota getirildiğini duyurdu. Bunun sonucu olarak ülkede işsiz kalan göçmenlerin suç eğilimlerinin arttığını dolayısıyla ülkede göçmenlere bakış açısının değiştiği gözlemlendi. İşsiz kalan göçmenlerin bazıları ülkelerine geri dönmek zorunda kalırken bazıları da başka alanlarda iş bulmaya çalıştılar.

Bütün bu olumsuz gelişmelere karşın, küresel kriz Özbekistan'ı fazla etkilememiş, büyüme, 2009 yılında küçük bir düşmeyle %8,1 oranında gerçekleşmiştir. Enflasyon biraz artmış, ama istikrarlı kalmış, cari işlemler dengesi fazlalığı da 2009 yılında azalmıştır. 2010 yılında da bu büyüme devam etmiştir. Bunda 2009 yılının başından bu yana uluslararası enerji fiyatlarındaki canlanmanın da etkisiyle büyük boyutlu kamu altyapı inşaatlarının payı olduğu belirtilmektedir.²¹ Özbekistan hükümeti, 2009-2012 döneminde ortalama büyüme hızını %4 civarında tutabilmek

²⁰ Umida Hashimova, "Financial Crisis Hits Uzbekistan", *CACI Analyst*, 2009, p. 1.

²¹ World Bank, *Global Economic Prospects Summer 2010: Regional Annex*, <http://siteresources.worldbank.org/INTGEP2010/Resources/FullReport-GEPSummer2010.pdf>, Erişim: 20.06.2014.

amacıyla, 2008 yılının sonu ile 2009 yılının başında anti kriz programı uygulamıştır. Özbekistan'ın küresel finansal piyasalarla bağlarının sınırlı olması nedeniyle, küresel krizin etkilerini azaltmak için önemli finansal desteklere gerek kalmamıştır. Ancak hükümetin çabaları, finansal sektördeki riskleri yönetmek, cari açıkları azaltmak, enflasyonu düşürmek ve uzun dönemde ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek amacına yönelik olmuştur.²² Öte yandan ülkeye giren yabancı sermaye, Kırgızistan'daki gibi, düşük düzeyde olup 2009 yılında 750 milyon dolarlık yabancı sermaye girişi söz konusudur.

Tablo 3: Orta Asya Ülkelerinin Cari İşlemler Dengesi(%)

Ülkeler	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Kazakistan	-2,469	-7,986	4,684	-3,574	0,936	5,428
Türkmenistan	15,664	15,548	16,547	-14,749	-10,604	1,992
Özbekistan	9,180	7,324	8,689	2,196	6,152	5,751
Kırgızistan	-3,074	-6,215	-15,542	-2,510	-6,380	-6,535
Tacikistan	-2,827	-8,602	-7,645	-5,925	-1,222	-4,759
Azerbaycan	17,632	27,256	35,477	22,981	28,035	26,453

Kaynak: IMF, *Regional Economic Outlook: Middle East and Central Asia*, New York USA: IMF Publication, November, 2012, p. 76

Kazakistan bölge ülkeleri arasında ekonomisi gelişmiş olarak değerlendirilebilecek ülkelerden biridir. Diğer ülkelere göre dünya ekonomisine daha entegre bir görünüm sergileyen ülkenin, bu nedenle küresel krizden diğer ülkelere göre daha fazla etkilendiği söylenebilir. 2000 yılından 2007 yılına kadar ortalama %10 civarında büyüyen Kazakistan'ın, 2009 yılında büyüme oranı küresel krizin de etkisiyle düşmüştür. Azerbaycan gibi Kazakistan'ın da ekonomisi önemli ölçüde petrol ihracatına, dolayısıyla petrol gelirlerine bağlıdır. 2008 yılı ortalarından itibaren petrol gelirlerindeki düşme, küresel krizin etkisini daha da artırmıştır. Kazakistan'da büyüme oranı negatif olmamış, ancak 2007 yılında %8,9 olan büyüme oranı, 2008'de %3,2 ve 2009'da %1,2 düzeyine gerilemiştir. 2008 yılına kadar artan büyüme hızı, 2009 yılında düşerek %7,3 düzeyinde gerçekleşmiştir. Ayrıca kriz yüzünden cari işlemler fazlası da azalmıştır. Kazakistan'ın 2002 yılından 2007 yılına kadar açık veren cari işlemler dengesi,

²² World Bank, *Countries in Europe and Central Asia*, <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/0contentMDK:21776903~menPK:5026204~pagePK:146736~piPK:146830~theSitePK:258599,00.html>, Erişim: 20.06.2014.

2008 yılındaki petrol fiyatlarındaki artış nedeniyle fazla vermiştir. Ancak hem petrol fiyatlarındaki düşme, hem de küresel krizin etkisiyle açık veren cari işlemler dengesinin, 2010 yılından itibaren tekrar fazla vermeye başladığı görülmektedir. Türk cumhuriyetleri içerisinde en çok yabancı sermaye girişine sahip olan ülke konumundaki Kazakistan'a, krizin etkisiyle yabancı sermaye girişi de 2009 yılında azalmıştır.²³

Tablo 4: Orta Asya Ülkelerinin Enflasyon Oranları (%)

Ülkeler	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Kazakistan	8,7	10,8	17,1	7,3	7,4	9,1
Türkmenistan	8,2	6,3	14,5	-2,7	4,4	6,1
Özbekistan	14,2	12,3	12,7	14,1	9,4	11,6
Kırgızistan	5,6	10,2	24,5	6,8	7,8	18,8
Tacikistan	10,0	13,2	20,4	6,5	6,5	13,9
Azerbaycan	8,4	16,6	20,8	1,5	5,7	10,3

Kaynak: IMF, "Regional Economic Outlook: Middle East and Central Asia", New York USA: IMF Publication, November, 2012, p. 69.

2007 yılında düşük büyüme hızına sahip olan Kırgızistan, 2007 ve 2008 yıllarında yaklaşık %8,5 oranında büyümüştür. Kırgızistan'ın finans sektörünü sınırlı düzeyde etkileyen küresel kriz, ülke ekonomisini büyük ölçüde etkilemiş ve 2009 yılında büyüme oranını %2,3 düzeyine düşürmüştür. 2008 yılına kadar artan enflasyon oranı da krizle birlikte düşerek, 2009 yılında %6,8 olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılından bu yana cari işlemler dengesi açığı veren ülkenin, 2009 yılında fazla verdiği görülmektedir. Bu gelişmede düşen petrol fiyatları etkili olmuştur. Petrol ve doğal gaz kaynakları bulunmadığı için, ülkeye çok fazla yabancı sermaye girişi de yoktur. Çok düşük düzeyde gerçekleşen yabancı sermaye girişi, kriz nedeniyle 2009 yılında iyice düşmüştür. Yapılan araştırmalara göre 2009 yılının ilk çeyreğinde endüstriyel üretim %20 azalmıştır.²⁴ Ülkenin GSMH'nin üçte birini oluşturan göçmenlerin gönderdiği dövizler, kriz sonrasında % 40-50 azalma göstermiştir. Dahası bu göçmenlerin birçoğunun işlerini kaybetmeleri sonucunda ülkelerine dönmek zorunda kalması ülkede işsizlik oranlarının artmasına ve hayat standartlarının giderek kötüleşmesine neden olmuştur.

²³ Nargis Kassenova, "The impact of the global economic crisis on Central Asia and its implications for the EU engagement", Working paper05, 2009, p. 5.

²⁴ Ibid, p. 5.

Doğal gaz zengini olan Türkmenistan'ın, 2003 yılından itibaren büyüme oranı giderek düşme eğilimine girmiş ve 2008 yılında %10,5 olarak gerçekleşmiştir. Ancak Nisan 2009'da doğal gaz boru hattının patlaması sonrası Rusya ile doğal gaz fiyatları konusunda anlaşmazlık yaşamış ve doğal gaz ihracatını durdurmuştur. Bir yandan doğal gaz sevkiyatında yaşanan sorunlar, öte yandan küresel krizin etkileri, Türkmenistan'ın 2009 yılında büyüme oranını %4,1'e düşürmüştür. Aynı zamanda ihracattaki büyük düşüş, cari işlemler dengesinin açık vermesine yol açmıştır (Tablo 3). Yükselen gıda fiyatları, yakıt ve ulaşım fiyatlarının uyumlaştırılması ve döviz kurunun erken etkileri yüzünden enflasyon 2008 yılında iki haneli noktaya gelmiştir. Ancak istikrarlı döviz kuru ve düşük ithalat fiyatları nedeniyle 2009 yılında düşerek -%2,7 olarak gerçekleşmiştir. Net doğrudan yabancı sermaye girişleri yıllar itibariyle artarak, 2009 yılında 4.553 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 5: Bölge Ülkelerine Net Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı (\$)

Ülkeler	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Azerbaycan	4.485.966	4.594.234	3.986.807	2.900.030	3.352.997	4.485.120
Kazakistan	7.611.168	11.972.842	16.818.890	14.275.888	7.456.117	13.760.291
Kırgızistan	1.820.229	2.079.194	3.769.921	189.377	437.586	693.528
Tacikistan	338.627	359.967	375.787	15.819	-15.675	67.496
Türkmenistan	730.900	856.000	1.277.000	4.553.000	3.631.000	3.399.000
Özbekistan	173.800	705.200	711.300	842.000	1.628.000	1.467.000

Kaynak: IMF, "Regional Economic Outlook: Middle East and Central Asia", New York USA: IMF Publication, November, 2012, p. 130.

Bölge ülkeleri arasında en zayıf halka Tacikistan'dır. Ülke içerisinde yaşanan iç savaş nedeniyle diğer ülkelere nazaran dünya sahnesine çok geç çıkmıştır. Ülke her anlamda bölge ülkelerinin çok gerisinde kalmış, yeni yeni düzen kurmaktadır. Ülkenin GSMH'nin %50'ye yakını çevredeki gelişmiş ülkelerde çalışan göçmenlerin göndermiş oldukları dövizlerden oluşmaktadır. Yaklaşık 1,5 milyon Tacik hayatlarını ülkeleri dışında sürdürmektedir. Diğer ülkeleri olduğu gibi Tacikistan'ı da yaşanan kriz etkilemiştir. 2009 yılının ilk çeyreğinde göçmenlerin yapmış oldukları banka havaleleri %33 oranında azalmıştır.²⁵ Dahası birçok göçmen Tacik işlerini kaybetmeleri sonucu ülkelere geri dönmek zorunda kalmıştır.

²⁵ Ibid, p. 7.

Kriz Tacikistan ekonomisini dış ticaret kanalıyla da vurmuştur. İhracat, kriz döneminde yaklaşık %50 oranında azalmıştır. Ayrıca ihracatın temel bileşenini oluşturan pamuk ve alüminyum gibi hammaddelerin, hem fiyatlarının hem de taleplerin düşmesi sonucu zaten son derece zayıf olan ekonomi dibe vurmuştur. İhracatın azalması beraberinde birçok iş yerinin ve fabrikanın kapanmasına, işçilerin de ücretsiz olarak süresiz izine gönderilmesine neden olmuştur.

5. Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye'nin Ticari İlişkileri

Türk cumhuriyetlerinin Türkiye ile dış ticaretleri genel olarak çok düşük düzeydedir. Tablo 6'daki verilere göre, 2006-2011 yılları arasında Türkiye'den Türk cumhuriyetlerine yapılan ihracat Türkiye'nin toplam ihracatının %3'ü, bu ülkelerden yapılan ithalat ise toplam ithalatın %1,5'ni geçmemektedir. Küresel kriz Türkiye'nin bu ülkelerle olan kısıtlı dış ticaretini de etkilemiştir. Buna göre, 2009 yılında ihracat bir önceki yıla göre %9,3 azalarak 3.399.485 dolar olarak gerçekleşirken, ithalat %42,3 azalmış ve 1.872.138 dolar olmuştur. Dolayısıyla Türkiye ile Türk cumhuriyetlerinin ticari ilişkilerinin arzulan seviyenin çok gerisinde olduğu söylenebilir. Buna karşın bu ülkelerin sahip oldukları doğal kaynaklar (özellikle doğal gaz ve petrol) ve Türkiye'nin ekonomik büyüme hedefleri birlikte düşünüldüğünde Türkiye'nin bölgeye yönelik daha aktif politikalar geliştirmesi gerektiği açıktır.

Tablo 6. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Dış Ticaret(\$)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
İhracat	1.981.603	2.874.467	3.749.451	3.399.485	3.921.072	5.039.884
İthalat	1.923.529	2.525.102	3.242.055	1.872.138	2.923.668	3.642.096
İthalatın Top. İç. Payı (%)	1,6	1,3	1,6	1,5	1,5	1,4
İhracatın Top. İç. Payı (%)	2,3	2,7	2,8	3,3	3,4	3,7
İthalatın önceki yıla göre değişimi (%)	59,8	31,3	28,4	-42,3	56,2	24,6
İhracatın bir önceki yıla göre değişimi (%)	40,6	45,1	30,4	-9,3	15,3	28,5

Kaynak: TÜİK. *İstatistikler*, <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>, 2014

6. Diasporaların Bölge Ekonomisi Üzerine Etkisi

Orta Asya ülkelerinin nüfusu, Sovyetler Birliği'nin dağılımı ve yeni on beş devletin doğuşuna bağlı olarak farklı bir yapılanma içerisine girmiştir. Başlangıçta bu dağılım sonucunda politik ve etnik çatışmalar nedeniyle göç etme eğilimi artarken, sonrasında ekonomik sebepler daha ön plana çıkmıştır. Bu nüfus hareketliliği beraberinde kendi ülke sınırları dışında yaşayan buna karşın anavatanıyla bağlarını koparmayan bir grubun oluşmasına neden olmuştur. Kavram üzerinde tartışmaların sürüyor olmasına karşın bir çok kaynak çeşitli nedenlerle anavatanı dışında yaşayan buna karşın farklı şekillerde anavatanlarıyla ve soydaşlarıyla bağlarını sürdüren kişilerin oluşturduğu gruba diaspora denilmektedir. Dolayısıyla Orta Asya'daki bu grup diaspora olarak nitelendirilebilir.

Diasporalar, anavatanlarına hem ekonomik anlamda hem de siyasi anlamda önemli katkılar sağlamaktadırlar. Çin ve Hindistan ekonomik büyüme politikalarında diasporalarını odak noktasına koymuşlar ve önemli başarılar elde etmişlerdir.²⁶

Tablo 7: Ülkelere Gelen İşçi Dövizi Miktarı

İşçi Dövizi (Milyon Dolar)	İşçi Dövizlerinin GSYİH Payı(%)	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Azerbaycan	2,9	790	1.268	1.518	1.255	1.410	1.893
Kazakistan	0,1	84	143	126	198	226	180
Kırgızistan	31,4	473	704	1.223	982	1.226	1.709
Tacikistan	51,9	1.019	1.691	2.544	1.748	2.306	3.626
Özbekistan*	-	-	-	-	-	-	-
Türkmenistan*	-	-	-	-	-	-	-

*Özbekistan ve Türkmenistan Verilerine ulaşılamıyor.

Kaynak: Migration and Remittances Factbook 2011.

Bu bağlamda bölge ülkelerinin ekonomisi incelendiğinde, hemen hepsinde diasporalardan gönderilen dövizlerin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Tablo 7'de görüldüğü gibi bu gelirlerin özellikle 2006-2008 yılları arasında büyük bir ivme kazandığı görülmektedir. Kırgızistan bu dönemde 481 milyon dolardan 1,2 milyar dolara, Tacikistan 1 milyar dolardan 2,6 milyar dolara ve Özbekistan'ın da 1,4 milyar dolardan

²⁶ AnnaLee Saxenian, "From Brain Drain to Brain Circulation: Transnational Communities and Regional Upgrading in India and China", *Studies in Comparative International Development*, 2005, p. 10.

3,3 milyar dolara çıktı görülmektedir.²⁷ Bu miktarlar gelişmiş ülkeler baz alındığında fazla önemli görünmese de bahsi geçen ülkelerin GSYİH büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. 2008 yılı verilerine göre, Tacikistan'a 2,5 milyon dolar tutarında işçi döviz girişi olmuştur. Bu rakam ülkenin GSYİH'nin % 52'sine, ithalatının ise % 94'üne denk gelmektedir. Kırgızistan'a ise, aynı dönemde 1,2 milyon dolar tutarında işçi döviz girişi olmuş ve bu rakam ülkenin GSYİH'nin % 23'üne, ithalatının ise % 25'ine denktir. Görüldüğü gibi diasporalar anavatanlarına kriz dönemlerinde azalsa da anavatanlarına önemli miktarda finansal kaynak sağlamaktadırlar. Diasporalar finansal kaynağın yanı sıra anavatanlarına beşeri sermaye kaynağı olarak da katkı sağlamaktadır. Ülkelerin yönetim kadrosuna bakıldığında bir çok üst düzey yöneticinin geçmişte anavatanları dışında kaldığı ve kendini yetiştirdikten sonra anavatanlarına hizmet etmek için ülkelere geri döndüğü görülmektedir.²⁸

7. Sonuç

ABD'de başlayan ve dünyanın neredeyse bütün ülkelerini etkileyen küresel kriz SSCB'nin dağılmasıyla siyasal bağımsızlığını kazanan ancak ekonomik anlamda hala Rusya'ya bağımlı olan Orta Asya Türk devletlerini dahi etkilemiştir. Bölge ülkelerinin zengin doğal kaynaklara sahip olmasına karşın siyasal kargaşalar, gelişmiş ülkelerin bölge üzerinde hâkimiyet çabaları ve yetersiz teknoloji gibi nedenler sahip oldukları doğal zenginlikleri daha verimli kullanmalarına engel olmaktadır. Üretim konusunda da sıkıntı çeken ülkelerin sahip oldukları sanayi kolları da istihdam yaratmada yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla ülke vatandaşları geçimlerini sağlayabilmek için nispeten gelişmiş ülkelerde ikinci sınıf vatandaş olarak ve o ülke vatandaşlarının yapmak istemediği tehlikeli, kirli ve zor işlerde çalışmak zorunda kalmışlardır. Halkının büyük bir bölümünün yoksulluk sınırında yaşadığı düşünüldüğünde eğitim seviyelerinin de son derece aşağıda olduğu rahatlıkla söylenebilir. Eğitimli kesim ise gelişmiş ülkelere göç etmekte ya da gelişmiş ülkelerin vatandaşlığına geçmektedirler.

Rusya ve Kazakistan'da yaşayan göçmenleri işçi diasporası olarak nitelendirmek yanlış olmaz. Ülkelerinden ekonomik olumsuzluklar nedeniyle göç etmek zorunda kalmaları ve yüksek refah seviyesine ulaştıklarında

²⁷ World Bank, *Remittances Data*, <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTENAL/EXTDEC/EXTD/ECPROSPECTS/0contentMDK:22759429~pagePK:64165401~piPK:64165026~theSitePK:476883,00.html>, Erişim: 25.10.2013

²⁸ Martin Brownbridge and Sudharshan Canagarajah, "Remittances and the Macroeconomic Impact of the Global Economic Crisis in the Kyrgyz Republic and Tajikistan", *China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol. 8, No. 4, 2010, pp. 5.

ülkelerine geri dönme eğiliminde olmaları diaspora niteliğini göstermektedir. Ancak eğitim seviyelerinin düşük olması, ortak bir amaç etrafında toplanma konusunda kararlı bir adım atılamaması diasporanın etkin kullanılabilmesini etkilemektedir.

Dolayısıyla ülkenin refah seviyesinin yükseltilebilmesi için ülkenin ileri gelenlerinin düşüncesi ne olursa olsun hangi ideolojiden olursa olsun birlikte hareket etmesi ve sahip olunan bu gücü en verimli şekilde kullanması gerekmektedir. Dünyada diasporasını ülke kalkınmasında bir araç olarak kullanan birçok örnek mevcuttur.

Senelerce Rusya'nın buyruğu altında yaşamının bir takım asimilasyonlara neden olduğu açıktır. Ancak Türk benliği unutulmamıştır. Dolayısıyla içerisinde Türkiye'nin de olduğu ekonomik bir birliğin oluşturulması bütün ülkelerin menfaatine olacaktır. Türkiye bölgedeki doğal kaynaklardan yararlanırken, bölge ülkeleri de Türkiye üzerinden mallarını Avrupa pazarına çıkarabileceklerdir. Aynı zamanda Türkiye ile yapılacak çeşitli anlaşmalar, projeler ve ikili ortaklıklarla bölgede bulunan geç nüfus yetiştirilerek bölge ülkelerinin ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücüne katkı sağlanabilecektir. Türk devletleri jeopolitik konum olarak son derece elverişli bir konumda olmasına karşın bazı ülkelerin siyasi çıkarları doğrultusunda izlediği politikalar nedeniyle bu avantajdan tam anlamıyla yararlanamamaktadırlar. Dolayısıyla kurulacak bir birliğin ekonomik getirilerinin yanında sahip olunan bu jeopolitik konumun daha iyi değerlendirmesinde de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ticari ilişkileri gösteren verilerden anlaşılacağı gibi Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilişkileri arzulan seviyenin oldukça gerisindedir. Bölge ülkelerinin bağımsızlığını ilk kabul eden ülke olmasına ve bölge ülkeleriyle zaman zaman bir takım anlaşmalar ve ikili ortaklıklar yapmış olmasına karşın özellikle ekonomik anlamda ilişkiler istenilen seviyeye çıkamamıştır. Bütün dünyanın giderek artan bir şekilde bölgeye yöneldiği yabancı sermaye girişini gösteren verilerden de anlaşılabilir. Bütün bu durumlar bir arada incelendiğinde Türkiye'nin bölge ilişkin politikalarını gözden geçirerek hem politik hem de ekonomik anlamda daha aktif politikalar uygulaması hem bölgedeki Türk cumhuriyetleri hem de Türkiye açısından daha yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Archer, M. S. "Sociology for One World: Unity and Diversity", *International Sociology*, 1991, Vol. 6, No. 2.
- Asian Development Bank. *Asian Development Outlook 2010 Update: The Future of Growth in Asia*, Manila, Philippines: Asian Development Bank, 2010.
- Brownbridge, Martin and Sudharshan Canagarajah. "Remittances and the Macroeconomic Impact of the Global Economic Crisis in the Kyrgyz Republic and Tajikistan", *China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol. 8, No. 4, 2010, pp. 3-9.
- Butler, Richard W. and Stephen W. Boyd. "Management Ecotourism: An Opportunity Spectrum Approach", *Tourism Management*, 1996, Vol. 17, No: 8, pp. 557-566.
- Eğilmez, Mahfi. "Küresel Finans Krizi; Piyasa Sisteminin Eleştirisi", İstanbul, 2010.
- EUCAM. *Policy Brief*, <http://www.ceps.be/category/book-series/eu-cam-policy-brief-closed-2011>, Erişim: 24.10.2013.
- Hashimova, Umida. "Financial Crisis Hits Uzbekistan", 2010, CACI Analyst Help Your Customers Find You With These Network Marketing Tips (<http://www.jas-khazar.org/2009-12-1>), Erişim: 25.10.2013.
- IMF. *Regional Economic Outlook: Middle East and Central Asia*, New York USA: IMF Publication, April, 2011.
- IMF. *Regional Economic Outlook: Middle East and Central Asia*, New York USA: IMF Publication, November, 2012.
- International Crisis Group. "Central Asia: Migrants and the Economic Crisis Interview(2009), Shukhrat Ganiev, Bukhara, February, 2010.
- Kassenova, Nargis. "The impact of the global economic crisis on Central Asia and Its implications for the EU engagement", Working paper05, 2011.
- Lapavitsas, Costas. "Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi", İstanbul, 2009.
- Marat, Erica. "Labor Migration in Central Asia: Implications of the Global Economic Crisis", Washington, D.C, 2009
- Mishkin, Frederic S. "The Economics Of Money, Banking and Financial Markets", Addison Wesley, Sixth Edition, Columbia, 2001.
- Olimova, Saodat. "Migratsionnye protsessy v sovremennom Tadjikistane: Migration Processes in Contemporary Tajikistan", *Demoskop Weekly*, 2005.

- Pomfret, Richard. "Central Asia and the Global Economic Crisis", *Policy Brief*, 2009.
- Saxenian, AnnaLee. "From Brain Drain to Brain Circulation: Transnational Communities and Regional Upgrading in India and China", *Studies in Comparative International Development*, 2005, Vol. 1, No. 1, pp. 1-30.
- Shamshad, Akhtar, Lorie Henri and Petersend Arne. "Effectiveness of Central Banks and Their Role In the Global Financial Crisis: Case of Selected Economies", 2009, <http://www.adb.org/publications/effectiveness-central-banks-and-their-role-global-financial-crisis-case-selected-econom>, Erişim: 13.01.2012.
- Turgut, Ahmet. "Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal krizler", *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, C. 20, S. 4 – 5, Kasım 2006 / Şubat 2007, s. 35-46.
- TÜİK. *İstatistikler*, <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>, 2014, Erişim: 20.06.2014.
- UNCTAD. *World Investment Report 2010*, 2010, <http://www.unctad.org/Templates/webflyer.Asp?docid=13423&intlItemID=5539&lang=1&mode=downloads>, Erişim:30.08.2010.
- World Bank. *Countries in Europe and Central Asia*, <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/0contentMDK:21776903~menPK:5026204~pagePK:146736~piPK:146830~theSitePK:258599,00.html>, Erişim: 20.06.2014.
- World Bank. *Global Economic Prospects Summer 2010: Regional Annex*, 2010, <http://siteresources.worldbank.org/INTGEP2010/Resources/FullReport-GEPSummer2010.pdf>, Erişim: 20.06.2014.
- Yeldan, Erinç. "Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi; Bölüşüm, Birikim ve Büyüme", İstanbul, 2008.
- Yılmaz, Naci ve Bora Selçuk. "Küresel Kriz Sonrası Orta Asya ve Kafkasya Bölgesi Ekonomileri", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011, yıl. 2, sayı. s. 117-128.